JINOYAT KODEKSINING 118-MODDASI DOIRASIDA JINSIY DAXLSIZLIKNI HIMOYA QILISH MASALALARI

Asqarov Fazliddin Faxriddin og‘li
Talaba
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20126791

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 118-moddasi doirasida nomusga tegish jinoyatining mohiyati, uning jamiyat va shaxs hayotiga salbiy ta’siri, jinoyatning kelib chiqish omillari hamda oldini olishning huquqiy, ijtimoiy, pedagogik va psixologik mexanizmlari keng tahlil qilinadi. Maqolada jinoyatning profilaktikasi, jabrlanuvchilar huquqlarini himoya qilish, yoshlar ongida huquqiy madaniyatni shakllantirish, oilaviy tarbiya va ta’lim muassasalarining roli, shuningdek huquqni muhofaza qiluvchi organlarning faoliyati haqida ilmiy asoslangan fikrlar bayon etilgan. Shu bilan birga, xalqaro tajribalar va zamonaviy profilaktik yondashuvlar asosida mazkur turdagi jinoyatlarni kamaytirishning samarali yo‘llari ko‘rsatib berilgan. Tadqiqot natijalari jinoyatchilikka qarshi kurashishda kompleks yondashuvning ahamiyatini ochib beradi hamda jamiyatda inson sha’ni, qadr-qimmati va daxlsizligini ta’minlashning dolzarb masala ekanligini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: Nomusga tegish, Jinoyat kodeksi 118-modda, jinsiy daxlsizlik, huquqiy himoya, jinoyat profilaktikasi, huquqiy madaniyat, zo‘ravonlik, yoshlar tarbiyasi, ijtimoiy muhit, psixologik omillar, jabrlanuvchi huquqlari, gender tenglik, oilaviy tarbiya, ijtimoiy nazorat, huquqni muhofaza qiluvchi organlar.

Kirish

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilish masalasi dunyo hamjamiyatining eng muhim vazifalaridan biriga aylangan. Har qanday demokratik jamiyatning asosiy mezonlaridan biri inson sha’ni, qadr-qimmati va daxlsizligining ta’minlanganligi bilan belgilanadi. Shu nuqtai nazardan jinsiy daxlsizlikka qarshi qaratilgan jinoyatlar inson huquqlarining eng qo‘pol buzilishlaridan biri sifatida baholanadi. Nomusga tegish jinoyati nafaqat jismoniy, balki ruhiy va ma’naviy jihatdan ham jabrlanuvchiga chuqur zarar yetkazadi. Bu turdagi jinoyatlar jamiyatdagi axloqiy muhitga salbiy ta’sir ko‘rsatib, oilaviy qadriyatlar va ijtimoiy barqarorlikka tahdid tug‘diradi.

O‘zbekiston Respublikasida inson manfaatlari, uning sha’ni va qadr-qimmatini himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu sababli jinoyat qonunchiligida jinsiy daxlsizlikka qarshi qaratilgan harakatlar uchun qat’iy javobgarlik belgilangan. Jinoyat kodeksining 118-moddasi aynan nomusga tegish bilan bog‘liq jinoyatlarni tartibga soladi va ularni sodir etgan shaxslarga nisbatan jazo choralarini nazarda tutadi. Mazkur normaning amaliy ahamiyati shundaki, u insonning shaxsiy erkinligi va jinsiy daxlsizligini himoya qilishga xizmat qiladi.

So‘nggi yillarda dunyo miqyosida jinsiy zo‘ravonlik bilan bog‘liq jinoyatlar sonining ortishi, internet va ijtimoiy tarmoqlarning salbiy ta’siri, oilaviy nazoratning sustlashuvi hamda yoshlar orasida ma’naviy qadriyatlarning ayrim hollarda zaiflashuvi mazkur muammoning dolzarbligini yanada kuchaytirmoqda. Ayniqsa voyaga yetmaganlarga nisbatan sodir etilayotgan jinsiy tajovuz holatlari jamiyatda jiddiy xavotir uyg‘otmoqda. Shu bois nomusga tegish jinoyatlarining oldini olish masalasi faqat huquqni muhofaza qiluvchi organlarning vazifasi bo‘lib qolmay, balki butun jamiyatning umumiy mas’uliyatiga aylanishi zarur.

Mazkur mavzuni o‘rganishning ilmiy ahamiyati shundaki, jinoyatning kelib chiqish omillari va unga ta’sir qiluvchi ijtimoiy-psixologik sabablarni chuqur tahlil qilish orqali samarali

profilaktika tizimini yaratish mumkin bo‘ladi. Shu bilan birga, yoshlar tarbiyasida ma’naviy qadriyatlarni mustahkamlash, oiladagi sog‘lom muhitni shakllantirish, ta’lim muassasalarida huquqiy bilimlarni keng targ‘ib qilish hamda jabrlanuvchilarni himoya qilish mexanizmlarini takomillashtirish ushbu turdagi jinoyatlarni kamaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism

Nomusga tegish jinoyati insonning eng nozik va daxlsiz huquqlaridan biri bo‘lgan jinsiy erkinlik va jinsiy daxlsizlikka qarshi qaratilgan ijtimoiy xavfli qilmish hisoblanadi. Ushbu jinoyatning xavflilik darajasi shundaki, u nafaqat jabrlanuvchining sog‘lig‘iga zarar yetkazadi, balki uning ruhiy holatiga, jamiyatdagi o‘rniga va kelajakdagi hayotiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Jinsiy zo‘ravonlikka duchor bo‘lgan shaxs ko‘pincha uzoq vaqt davomida ruhiy tushkunlik, qo‘rquv, uyat hissi va ijtimoiy yakkalanish kabi muammolarni boshdan kechiradi. Ayrim hollarda bunday holatlar o‘z joniga qasd qilishga urinish yoki og‘ir ruhiy kasalliklarga olib kelishi mumkin.

Jinoyat kodeksining 118-moddasi jinsiy zo‘ravonlik bilan bog‘liq qilmishlarni jinoyat deb e’tirof etadi va ularga nisbatan jazo choralarini belgilaydi. Mazkur modda orqali davlat insonning jinsiy daxlsizligini himoya qilishni o‘z zimmasiga olganligini namoyon etadi. Qonunchilikda jinoyatning og‘irlashtiruvchi holatlari ham alohida ko‘rsatib o‘tilgan bo‘lib, voyaga yetmaganlarga, ojiz ahvoldagi shaxslarga yoki bir guruh shaxslar tomonidan sodir etilgan holatlar uchun yanada og‘irroq jazo choralari nazarda tutilgan[1].

Nomusga tegish jinoyatlarining kelib chiqishida turli ijtimoiy, iqtisodiy, psixologik va ma’naviy omillar muhim rol o‘ynaydi. Oiladagi nosog‘lom muhit, bolalarga nisbatan beparvolik, zo‘ravonlikka asoslangan tarbiya usullari, alkogol va giyohvand moddalar iste’moli, internet orqali tarqalayotgan salbiy axborotlar va pornografik materiallar inson ongiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Ayniqsa yoshlarning ma’naviy tarbiyasiga yetarlicha e’tibor berilmasligi ularning noto‘g‘ri qarashlar shakllanishiga olib keladi.

Jamiyatda jinsiy zo‘ravonlikka qarshi murosasiz munosabatni shakllantirish mazkur jinoyatlarning oldini olishda muhim omillardan biridir. Har bir fuqaro inson sha’ni va qadr-qimmatiga hurmat bilan qarashi, zo‘ravonlikning har qanday shakliga qarshi kurashishi zarur. Shu maqsadda ommaviy axborot vositalari, internet platformalari va ta’lim muassasalari orqali huquqiy targ‘ibot ishlarini kuchaytirish lozim. Ayniqsa yoshlar o‘rtasida jinsiy daxlsizlik, shaxsiy chegaralar va inson huquqlari haqida tushuntirish ishlarini muntazam olib borish muhim ahamiyatga ega.

Oilaviy tarbiya nomusga tegish jinoyatlarining oldini olishda eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Bola ilk tarbiyani oilada oladi va uning kelajakdagi dunyoqarashi aynan shu muhitda shakllanadi. Ota-onalar farzandlariga hurmat, odob-axloq, mas’uliyat va inson qadrini tushuntirib borishi kerak. Oilada zo‘ravonlik va qo‘pollik hukm suradigan muhit esa bolalarning ruhiyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatib, ularni tajovuzkorlikka moyil qilib qo‘yishi mumkin.

Ta’lim muassasalarida huquqiy va ma’naviy tarbiyani kuchaytirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Maktab va oliy ta’lim muassasalarida o‘quvchilarga jinsiy zo‘ravonlikning salbiy oqibatlari, inson huquqlari va qonuniy javobgarlik haqida ma’lumotlar berilishi lozim. Psixologlar, huquqshunoslar va pedagoglarning hamkorlikdagi faoliyati yoshlar orasida sog‘lom muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

Huquqni muhofaza qiluvchi organlarning faoliyati ham nomusga tegish jinoyatlarining oldini olishda alohida o‘rin tutadi. Profilaktika inspektorlari, ichki ishlar organlari va boshqa mas’ul tashkilotlar aholining huquqiy savodxonligini oshirish, xavf guruhiga kiruvchi oilalar bilan ishlash va jinoyat sodir etilish ehtimoli yuqori bo‘lgan hududlarni nazorat qilish orqali muhim vazifani bajaradi. Jinoyat sodir etgan shaxslarni muqarrar javobgarlikka tortish esa boshqalarga nisbatan ogohlantiruvchi ta’sir ko‘rsatadi.

[1] O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2024.

Jabrlanuvchilarni himoya qilish masalasi ham dolzarb ahamiyatga ega. Ko‘plab hollarda jinsiy zo‘ravonlikka uchragan shaxslar uyat yoki qo‘rquv sababli huquqni muhofaza qiluvchi organlarga murojaat qilmaydi. Natijada jinoyatchilar jazodan qochib qolishi mumkin. Shu sababli jabrlanuvchilarga psixologik, huquqiy va tibbiy yordam ko‘rsatish tizimini rivojlantirish zarur. Maxsus markazlar, ishonch telefonlari va maslahat xizmatlari faoliyatini kengaytirish bu borada samarali natija beradi[2].

Internet va raqamli texnologiyalarning rivojlanishi bilan jinsiy zo‘ravonlikning yangi shakllari ham paydo bo‘lmoqda. Kiberzo‘ravonlik, tahdid, shaxsiy ma’lumotlarni tarqatish va internet orqali noqonuniy harakatlarga undash kabi holatlar yoshlar orasida keng tarqalmoqda. Shu sababli axborot xavfsizligini ta’minlash va yoshlarni internetdan xavfsiz foydalanishga o‘rgatish dolzarb masalaga aylangan.

Jinsiy zo‘ravonlikka qarshi kurashishda xalqaro tajriba ham muhim ahamiyatga ega. Ko‘plab davlatlarda jabrlanuvchilarni himoya qilish, zo‘ravonlikning oldini olish va jinoyatchilarni reabilitatsiya qilish bo‘yicha maxsus dasturlar ishlab chiqilgan. Ayrim mamlakatlarda maktab yoshidan boshlab bolalarga shaxsiy xavfsizlik va huquqiy madaniyat bo‘yicha darslar o‘tiladi. Bunday tajribalarni milliy tizimga moslashtirish orqali samarali natijalarga erishish mumkin.

Psixologik omillar ham nomusga tegish jinoyatlarining shakllanishida muhim rol o‘ynaydi. Ruhiy muammolari mavjud, zo‘ravonlik muhiti ta’sirida ulg‘aygan yoki ma’naviy qadriyatlardan uzoqlashgan shaxslar bunday jinoyatlarni sodir etishga moyil bo‘lishi mumkin. Shu sababli psixologik xizmatlar faoliyatini kuchaytirish va yoshlarning ruhiy salomatligiga e’tibor qaratish zarur.

Ayollar va bolalarning huquqiy himoyasini kuchaytirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Gender tenglikni ta’minlash, ayollarning jamiyatdagi mavqeini mustahkamlash va ularning xavfsizligini ta’minlash jinsiy zo‘ravonlik holatlarini kamaytirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, erkaklar o‘rtasida ham ma’naviy va axloqiy tarbiyani kuchaytirish, ayollarga hurmat ruhini shakllantirish muhimdir.

Nomusga tegish jinoyatlarining oldini olishda mahalla institutining roli ham katta. Mahalla faollari, nuroniylar va jamoatchilik vakillari oilalardagi muammolarni o‘z vaqtida aniqlash, yoshlar bilan ishlash va profilaktik suhbatlar o‘tkazish orqali jinoyatchilikning oldini olishga yordam beradi[3]. Mahalla tizimining kuchli ijtimoiy nazorat mexanizmi sifatidagi imkoniyatlaridan samarali foydalanish lozim.

Ta’kidlash joizki, ommaviy madaniyatning ayrim salbiy ko‘rinishlari ham yoshlar ongiga ta’sir qilmoqda. Zo‘ravonlik va axloqsizlikni targ‘ib qiluvchi filmlar, videolar va internet materiallari inson ruhiyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli milliy qadriyatlar va sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qiluvchi madaniy siyosatni kuchaytirish zarur.

Huquqiy madaniyatni oshirish jinsiy zo‘ravonlikning oldini olishda asosiy omillardan biridir. Fuqarolar o‘z huquq va majburiyatlarini yaxshi bilsa, qonunlarga hurmat bilan qarasa, jamiyatda jinoyatchilik darajasi kamayadi. Shu maqsadda aholining barcha qatlamlari o‘rtasida huquqiy targ‘ibot ishlarini muntazam olib borish kerak.

Voyaga yetmaganlarni himoya qilish masalasi alohida e’tiborni talab qiladi. Bolalar o‘zlarini himoya qilish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi, xavfli vaziyatlarni anglay olishi va zarur hollarda yordam so‘rashni bilishi kerak. Ota-onalar va pedagoglar bolalar bilan ochiq muloqot qilishlari, ularning muammolarini tinglashlari va ishonchli muhit yaratishlari lozim.

Jinoyat sodir etilishining oldini olishda ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik ham muhim rol o‘ynaydi. Ishsizlik, kambag‘allik va ijtimoiy tengsizlik ayrim shaxslarning jinoyat sodir etishga moyilligini oshirishi mumkin. Shu sababli aholining turmush darajasini yaxshilash, yoshlarni bandlik bilan ta’minlash va ularni foydali faoliyatga jalb etish muhim ahamiyatga ega.

[2] Zo‘ravonlik profilaktikasi va psixologik yordam asoslari. – Toshkent, 2022.
[3] Oila va ma’naviyat masalalari bo‘yicha ilmiy maqolalar to‘plami. – Toshkent, 2020.

Nomusga tegish jinoyatlari bilan bog‘liq sud amaliyoti shuni ko‘rsatadiki, ayrim hollarda jabrlanuvchilarni ayblash yoki ularning sha’niga putur yetkazuvchi munosabatlar ham uchrab turadi. Bu esa jabrlanuvchilarning adolat izlashdan voz kechishiga sabab bo‘lishi mumkin[4]. Shu bois jamiyatda jabrlanuvchilarga nisbatan empatiya va qo‘llab-quvvatlash muhitini shakllantirish zarur.

Profilaktika tadbirlarini samarali tashkil etish uchun davlat organlari, ta’lim muassasalari, nodavlat tashkilotlar va jamoatchilik o‘rtasida hamkorlikni kuchaytirish talab etiladi. Kompleks yondashuvgina mazkur muammoni samarali hal etishga yordam beradi.

Yoshlarni sport, ilm-fan va madaniy faoliyatga keng jalb etish ham jinoyatchilikning oldini olishda muhim vosita hisoblanadi. Bo‘sh vaqtni mazmunli tashkil etish orqali yoshlarni turli salbiy ta’sirlardan himoya qilish mumkin.

Psixologik reabilitatsiya xizmatlari nafaqat jabrlanuvchilar, balki xavf guruhiga kiruvchi shaxslar uchun ham muhimdir. Ruhiy muammolarni erta aniqlash va ularga yordam ko‘rsatish orqali og‘ir jinoyatlarning oldini olish mumkin.

Jinsiy zo‘ravonlikka qarshi kurashishda diniy va ma’naviy qadriyatlarning ham o‘rni katta. Insoniylik, mehr-oqibat, hayo va hurmat kabi qadriyatlarni targ‘ib qilish jamiyatda sog‘lom ma’naviy muhitni shakllantiradi.

Davlat tomonidan qabul qilinayotgan qonunlar va dasturlar jinsiy zo‘ravonlikning oldini olishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, qonunlarning amalda samarali ishlashi uchun nazorat va ijro mexanizmlarini kuchaytirish zarur.

Shuningdek, oliy ta’lim muassasalarida huquqshunoslik, psixologiya va pedagogika yo‘nalishlarida tahsil olayotgan talabalarga jinsiy zo‘ravonlik profilaktikasi bo‘yicha maxsus bilimlar berilishi maqsadga muvofiqdir. Kelajakdagi mutaxassislarning bu boradagi bilim va ko‘nikmalari jamiyatda muammolarni erta aniqlash va oldini olishga yordam beradi.

Aholining huquqiy ongi va madaniyatini oshirishda ommaviy axborot vositalari alohida o‘rin tutadi. Televideniye, radio, internet nashrlari va ijtimoiy tarmoqlar orqali zo‘ravonlikka qarshi targ‘ibot olib borish, qonunlarning mazmunini tushuntirish va ijobiy hayotiy misollarni ko‘rsatish orqali keng jamoatchilikka ta’sir o‘tkazish mumkin.

Nomusga tegish jinoyatlarini tergov qilish jarayonida jabrlanuvchining sha’ni va qadr-qimmatini himoya qilish ham muhim talab hisoblanadi. Tergov va sud jarayonlarida maxfiylikni ta’minlash, jabrlanuvchiga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo‘lish va ikkilamchi ruhiy bosimning oldini olish zarur.

Bugungi kunda ayrim yoshlar orasida internet orqali shakllanayotgan noto‘g‘ri stereotiplar va zararli g‘oyalar jinsiy zo‘ravonlikka moyillikni kuchaytirishi mumkin. Shu sababli media savodxonlikni rivojlantirish va yoshlarni tanqidiy fikrlashga o‘rgatish dolzarb vazifa hisoblanadi[5].

Ijtimoiy tarmoqlarda tarqalayotgan yolg‘on ma’lumotlar va zararli kontent ham yoshlar ruhiyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois ota-onalar va pedagoglar bolalarning virtual faoliyatiga befarq bo‘lmasliklari kerak.

Nomusga tegish jinoyatlarining oldini olishda tibbiyot tizimining ham ahamiyati katta. Tibbiyot xodimlari zo‘ravonlik alomatlarini o‘z vaqtida aniqlashi, jabrlanuvchilarga zarur yordam ko‘rsatishi va tegishli organlarga xabar berishi lozim.

Jamiyatda sog‘lom ma’naviy muhitni shakllantirish uzoq muddatli va uzluksiz jarayon hisoblanadi. Bu borada barcha ijtimoiy institutlarning birgalikdagi sa’y-harakatlari muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, nomusga tegish jinoyati insonning sha’ni, qadr-qimmati va jinsiy daxlsizligiga qarshi qaratilgan eng og‘ir jinoyatlardan biri hisoblanadi. Ushbu turdagi jinoyatlar nafaqat alohida shaxsning hayotiga, balki jamiyatning ma’naviy muhitiga ham jiddiy zarar

[4] Inson huquqlari bo‘yicha xalqaro hujjatlar to‘plami. – Toshkent, 2020.
[5] Huquqiy madaniyat va yoshlar tarbiyasi masalalari. – Toshkent, 2021.

yetkazadi. Shu sababli Jinoyat kodeksining 118-moddasi doirasida nazarda tutilgan javobgarlik choralari inson huquqlarini himoya qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot davomida aniqlanganki, nomusga tegish jinoyatlarining kelib chiqishida ijtimoiy, iqtisodiy, psixologik va ma’naviy omillar o‘zaro chambarchas bog‘liqdir. Oiladagi nosog‘lom muhit, yoshlar tarbiyasidagi kamchiliklar, huquqiy savodxonlikning yetarli emasligi va internetdagi zararli axborotlar mazkur jinoyatlarning ko‘payishiga ta’sir qiluvchi asosiy omillar sirasiga kiradi.

Mazkur jinoyatlarning oldini olish uchun kompleks yondashuv zarur. Huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatini takomillashtirish, aholining huquqiy madaniyatini oshirish, ta’lim muassasalarida ma’naviy va huquqiy tarbiyani kuchaytirish, oilalarda sog‘lom muhit yaratish hamda yoshlarni foydali faoliyatga jalb etish muhim profilaktik choralar hisoblanadi.

Shuningdek, jabrlanuvchilarga psixologik, tibbiy va huquqiy yordam ko‘rsatish tizimini rivojlantirish, ularni jamiyat tomonidan qo‘llab-quvvatlash va himoya qilish mexanizmlarini takomillashtirish ham muhim vazifalardan biridir. Xalqaro tajribalarni o‘rganish va zamonaviy yondashuvlarni milliy tizimga joriy etish orqali jinsiy zo‘ravonlikka qarshi kurash samaradorligini oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2024.
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
3. Jinoyat huquqi. Maxsus qism. Darslik. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2022.
4. Kriminologiya asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
5. Inson huquqlari bo‘yicha xalqaro hujjatlar to‘plami. – Toshkent, 2020.
6. Huquqiy madaniyat va yoshlar tarbiyasi masalalari. – Toshkent, 2021.
7. Zo‘ravonlik profilaktikasi va psixologik yordam asoslari. – Toshkent, 2022.
8. Gender tenglik va ayollar huquqlarini himoya qilish masalalari. – Toshkent, 2023.
9. Kriminal psixologiya asoslari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021.
10. Oila va ma’naviyat masalalari bo‘yicha ilmiy maqolalar to‘plami. – Toshkent, 2020.